

T.ü.f.d. Hüseynova Leyla
AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun
"Əliyəvşünaslıq" şöbəsinin aparıcı elmi işçisi
l_huseynova@mail.ru

HEYDƏR ƏLİYEV İRSİNDƏ AZƏRBAYCAN CÜMHURİYYƏTİ TARİXİ MƏSƏLƏLƏRİ

Açar sözlər: Heydər Əliyev, Azərbaycan Cümhuriyyəti, Milli Elmlər Akademiyası, "İstiqlaliyyət bəyannaməsi", ordu quruculuğu
Key words: Heydar Aliyev, Azerbaijan Democratic Republic, National Academy of Sciences, Declaration of Independence, army formation
Ключевые слова: Гейдар Алиев, Азербайджанская Демократическая Республика, Национальная Академия Наук, Декларация независимости, формирование армии

Heydər Əliyevin respublikaya rəhbərlik etdiyi ilk dövr xalqın milli özünüdərk, özünəqaydış proseslərinin başlanğıcı kimi qəbul edilir. Məhz bu dövrdən etibarən başlanan Heydər Əliyevin idarəetmə fəlsəfəsinin başlıca ideya-siyasi istiqamətlərini xalqın milli özünüfədəsinin bütün forma və vasitələrinin geniş vüsət alması, milli qürur hissənin güclənməsi və milli şüurun yüksəlməsinə təkan verən sürətli inkişaf strategiyasının gerçəkləşdirilməsi təşkil etmişdir.

Heydər Əliyevin Azərbaycan tarixi konsepsiyasında əsas yerlərdən biri Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti tarixinə həsr edilmişdir. 1991-ci ilin oktyabrında yaranmış olan müstəqil Azərbaycan Respublikasını Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin varisi hesab edən Heydər Əliyev bu ictimai-siyasi hadisəni yüksək qiymətləndirirdi: "1918-ci il may ayının 28-də Azərbaycan Demokratik Respublikasının yaranması Azərbaycan tarixində böyük siyasi-ictimai hadisədir. Belə bir demokratik dövlətin mövcud olması və müəyyən qədər fəaliyyət göstərməsi Azərbaycanın sonrakı dövrlərinə təsir edibdir." [1, s. 155]

AXC-nin üçrəngli bayrağı 1990-cı il noyabrın 17-də Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sessiyasında Naxçıvan Muxtar Respublikasının dövlət bayrağı kimi qəbul olundu. Qeyd etmək yerinə düşər ki, məhz Naxçıvan Ali Məclisindən sonra 1990-cı il noyabrın 29-da "Azərbaycan SSR-in adının və dövlət bayrağının dəyişdirilməsi haqqında" fərman verildi. Dövlət bayrağına dair Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında xüsusi bənd vardır.

1993-cü il 23 fevral tarixli əsasnamədə dövlət gerbinin təsviri şərh edilmişdir. Cümhuriyyət dövrünün "Azərbaycan marşı" (Ü.Hacıbəyli) bəstəkar Aydın Əzimov tərəfindən aranjeman edilmiş və Milli Məclis tərəfindən Dövlət himni kimi qəbul olunmuşdur. Dövlət himni haqqında əsasnamə 1993-cü il martın 2-də təsdiq edilmişdir. Cümhuriyyət ənənələrinə sahib çıxan Azərbaycan hakimiyyəti dövlət rəmzlərinə yüksək dəyər verərək rəsmi qərarlar qəbul etmişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev 1998-ci il martın 13-də "Azərbaycan Respublikasının dövlət atributlarının təbliği işinin gücləndirilməsi haqqında" sərəncam imzalamışdır.

Ziyalılarla, gənclərlə, müxtəlif peşə sahibləri ilə, sadə xalqın nümayəndələri ilə görüşlərdə Ulu Öndər müstəqil Azərbaycanın sağlam köklər üzərində qurulduğunu və AXC-nin dövlətçilik tariximizin ən parlaq mərhələsi olduğunu əsaslandırır. 1997-ci il 31 yanvarın tarixində Azərbaycan Respublikası Elmlər Akademiyasında ziyalılarla Heydər Əliyevin tarixi görüşü olmuşdur. Dövlətin ictimai-siyasi, elmi-mədəni həyatında Milli Elmlər Akademiyasının rolunu xüsusi qiymətləndirən ulu öndər ayrı-ayrı elmi institutların işinə tövsiyə vermiş, istiqamət göstərmişdir. 90-cı illərin ən çətin günlərində ölkənin ziyalılar, elm xadimləri ilə görüşün keçirilməsi təsadüfi deyildi. Tarixin ən çətin anlarında ziyalıların mövqeyi bir çox məsələlərə təsir etmişdir. Bunu əsas götürərək Heydər Əliyev ayrı-ayrı elm sahələrinin dövlət quruculuğu yolunda rolunu qeyd edərək tənqidi fikirlərini də bildirməyi vacib hesab etmişdir. Beləki, tarix elminin sovet ideologiyasının təsirlərinə məruz qaldığını, lakin bunun səbəblərini özümdə axtarmağı tövsiyə edən ulu öndər tarixşünaslıqda qədim və orta əsrlər tarixi ilə ötən əsrlərin tarixinin də öyrənilməsinə aktual olduğunu vurğulamışdır: "Tarixçilərimizin xatirində olmalıdır ki, mən Azərbaycanda işləyən dövrdə - 70-ci illərdə və 80-ci illərin əvvəllərində dəfələrlə onlara müraciət etmişdim ki, bizim tariximiz - həm qədim tariximiz, həm orta əsrlər tariximiz, həm də son dövrlərin, yəni XVIII, XIX, XX əsrlərin tarixi istənilən səviyyədə yazılmayıb." [1, s. 155]

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti tarixinə münasibət heç də hər zaman birmənalı olmamışdır. Sovet hakimiyyəti illərində Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti tarixi təhrif edilmiş, vacib məqamlar gizlədilmiş, tarix saxtalaşdırılmışdır. Lakin müstəqilliyimizin bərpasından sonra tarixi faktlar açıqlandı, arxiv materialları aşkarlandı, tarixi həqiqətlər ictimaiyyətə bildirildi. XX əsrin 90-cı illərində Azərbaycan tarixinin yenidən araşdırılması prosesi başlandı. Bu prosesin də gedişində tarixi faktların ifrat dərəcədə şişirdilməsi, şəxsiyyətlərin ideallaşdırılması və sairə bu kimi nöqsanlar baş verirdi. Heydər Əliyev bu prosesləri izləmiş və nöqsanları dilə gətirərək obyektivliyin təmin olunmasını alimlərə tövsiyə etmişdir: "Heç bir dövrü, heç bir şəxsi ideallaşdırmaq lazım deyildir. Təəssüf ki, bu ideallaşdırma xəstəliyi 70 ildir beynimizə girmişdir. Bundan xilas olmaq lazımdır. Əgər 70 il müddətində bütün ideoloji sistemimiz marksizm-leninizm elmini, onun prinsiplərini, Marksı, Lenini ideallaşdırmışdırsa, indi də ancaq Məmmədamin Rəsulzadəni ideallaşdırırlar. Mən yenə də deyirəm: Məmmədamin Rəsulzadə və onunla bərabər Azərbaycan Respublikasının böyük şəxsiyyətləri XX əsrin əvvəlində və xüsusən 1918-ci ildə, Azərbaycan Demokratik Respublikası qurarkən böyük şücaət göstərmişlər, böyük iş görmüşlər. Bu, şəkisiz-şübhəsizdir." [1, s. 156]

Bir çox tarixçilər Heydər Əliyevin Milli Elmlər Akademiyasında ziyalılarla görüşündəki fikirlərinin bu məqamın əsas götürərək Məmmədamin Rəsulzadə şəxsiyyətinə münasibəti dəyişdilər və ya Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti tarixindən bəhs edərkən bu böyük tarixi şəxsiyyətdən yan keçmək istədilər. Lakin Heydər Əliyev Məmmədamin Rəsulzadə kimi tarixi şəxsiyyətin Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti tarixində rolunu danmadan, onu düstür qiymətləndirərək ideallaşdırmanın əleyhinə idi. Çünki Ulu Öndər cümhuriyyət tarixinin bilicisi olaraq digər dövlət xadimlərinin də rolunu dərk edir və onların da bərabər şəkildə tarixi rolunun tədqiq edilməsini arzulayırdı. Ziyalılarla görüşü zamanı mövqeyini açıq şəkildə bəyan edən Heydər Əliyev ideallaşdırmanın yolverilməz olduğunu bildirərək deyirdi: "Gəlin açıq danışaq: belə çıxır ki, bir vaxtlar deyirdilər, tariximizdə Kommunist Partiyasının, Sovet hökumətinin tarixindən savayı heç nə yoxdur. Bir müddət də deyirlər ki, Stalindən, sonra isə Lenindən başqa heç kəs yoxdur. Burada da deyirlər ki, Məmmədamin Rəsulzadədən başqa heç kim yoxdur. Bəs Fətəli xan Xoyski, Nəsim bəy Yusifbəyov, Hacınski, Əlimərdan bəy Topçubaşov, Behbud bəy Şaxtaxtinski və başqaları? ... Ancaq bir adamı bütləşdirmək, ideallaşdırmaq lazım deyildir. Bu xəstəlikdən yaxa qutarıb tarixin hər bir dövrünü olduğu kimi yazmaq lazımdır. Bu tarixçilərimizin əsas vəzifəsidir. Azərbaycan müstəqil dövlət kimi, şübhəsiz ki, öz tarixi adət-ənənələri ilə və əsrlər boyu xalqın yaratdığı mədəniyyət əsərləri ilə fəxr edir." [1, s. 156]

Göründüyü kimi, Heydər Əliyev tarixi şəxsiyyətlərə eyni prizmadan baxılmamasının, subyektiv münasibətlərin, ideallaşdırmanın əleyhinə olduğunu, narahatlıq keçirdiyi məqamları dolayı yolla deyil, birbaşa açıq şəkildə bəyan etmişdir. Məhz Azərbaycan tarixi bu cür yanaşmaların qurbanına çevrilməsinə deyərək Heydər Əliyev öz tarixi konsepsiyasını ortaya qoydu. Tarixi proseslərdə şəxsiyyət və liderlərin rolu danılmazdır. Heydər Əliyev dəfələrlə öz çıxışlarında Məmmədamin Rəsulzadənin və digər dövlət xadimlərinin xatirəsini əziz tutaraq minnətdarlığını bildirmişdi: "Bu gün-bu bayram günü bu Azərbaycanın ilk demokratik respublikanın qurulmasında, yaranmasında göstərdiyi xidmətlərə görə Məmmədamin Rəsulzadəyə, Əlimərdan bəy Topçubaşova, Fətəlixan Xoyskiyə, onların silahdaşlarına bir daha minnətdarlığımızı, təşəkkürümüzü bildiririk. Onların gördüyü işlər Azərbaycan xalqının bu günü üçün çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Onların fəaliyyəti bizim üçün homiço əziz olacaqdır. Onların xatirəsi bizim qəlbimizdə daim yaşayacaqdır. Bu günlər - bu bayram günləri Azərbaycanın Türkiyədə, Fransada, Gürcüstanda olan səfirlikləri bizim göstərişimizlə Məmmədamin Rəsulzadənin, Əlimərdan bəy Topçubaşovun, Fətəlixan Xoyskinin qəbirlərini ziyarət edirlər və onların xatirəsinə Azərbaycan xalqının, dövlətinin hörmət və ehtiramını ifadə edirlər." [8, s.7] Bu onların xatirəsinə Azərbaycan xalqının, dövlətinin hörmət və ehtiramını ifadə edirlər." [8, s.7] Bu yanaşma şəxsiyyətin şəxsiyyətə, dövlət xadiminin dövlət xadiminə, liderin liderə verdiyi dəyər idi. Heydər Əliyevin irsini araşdırarkən bir məqamın şahidi oldum-cümhuriyyətin dövlət xadimlərinin adını çəkərkən hər dəfə birinci Məmmədamin Rəsulzadənin adını qeyd etmişdir. Bu, alicənab bir şəxsiyyətin tarixinə, keçmişinə ədalətli yanaşması və dərin hörmətidir.

XX əsrin sonunda ağır ictimai-siyasi vəziyyətə baxmayaraq Azərbaycan Respublikasını dünya

miqyasında tanıtmğa çalışsan, onu beynəlxalq ictimaiyyətə sivil dövlət olaraq qəbul etdirməyə səy göstərən Heydər Əliyev bu məqsədə çatmaq üçün zəngin milli-mənəvi dəyərlərimizi, qədim tariximizi, elmi-mədəni irsimizi tanıtmğa vacib sayırdı: “Əgər biz Azərbaycanı müstəqil bir dövlət kimi dünyaya yaxşı tanıtmğa istəyiriksə, Azərbaycanın qədim tarixini, əsrlər boyu keçdiyi yolu gərək öz vətəndaşlarımızda, həm də bütün ölkələrdə olan elm adamlarına, respublikamızın qarşısında çox böyük vəzifələr durur, onların üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Mən o vaxtlar – Azərbaycanı işlədiyim dövrdə də deyirdim, indi də bu sözlərin üstündə dururam ki, tarixçilərimiz üçün bütün şəraiti yaratmğa hazırım. Bir şərtlə ki, bu şəraitin əvəzində biz tarixçilərimizdən Azərbaycan tarixini bu gün üçün, gələcək nəsillər üçün və bütün gələcək üçün yaxşı əks etdirən əsərlər ala bilək.” [1]

Heydər Əliyev Azərbaycan tarixi konsepsiyasında XX əsr tarixini Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti tarixinə istinad edərək dövrələşdirmişdir. Bu, təsadüfi deyildir. Heydər Əliyev sovet dövründən davam edən “1917-ci il fevral inqilabı”na əsasən edilən dövrələşdirmə prinsipinin üstündən xətt çəkdi. 2000-ci ildə Respublika gününə həsr edilmiş təntənəli mərasimdə Heydər Əliyev dövrələşdirməni açıqlayaraq XX əsr tarixinin ikinci mərhələsi kimi Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin mövcudluğu dövrünü vurğulamışdı: “Azərbaycan üçün ikinci mərhələ çar Rusiyası dağılandan sonra respublikamızın ilk dəfə dövlət müstəqilliyi əldə etdiyi dövrüdür. Həmin dövrdə Xalq Cümhuriyyəti yaranmış, Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini elan etmiş və demokratik, müstəqil dövlət quruculuğu prosesi həyata keçirmişdir.” [1, s.157]

Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyini güclü liderlik keyfiyyətləri, möhkəm iradə, mətinlik, novatorluq, uzaqgörənlik, həlledici məqamlarda qətiyyətlilik, öz üzərinə məsuliyyət götürmək, düşünülmüş riskə getmək bacarıqları ilə qorudu. Hər zaman geriyə baxmaq, öz səhvlərimizi dərk edib onlardan ibrət dərsi almaq, keçmişimizlə bu günümüz arasında məntəqəli əlaqəni düzgün təhlil etmək Heydər Əliyevin liderlik üslubu idi. Bu baxımdan Heydər Əliyev Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti tarixinə nəzər salıb onu doğru-dürüst tədqiq etməyi, bu tarixi gənclərə, gələcək nəsillərə olduğu kimi çatdırmağı vacib hesab edirdi. Ən ağır günlərdə 1993-cü il sentyabrın 22-də Respublika Ali Sovetində gənclərin nümayəndələri ilə görüşdə Heydər Əliyev Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin xarici siyasət məsələlərinə toxunaraq demişdi: “1918-ci ildə yaranmış müstəqil Azərbaycan dövlətinin hökuməti bir çox ölkələrlə, o cümlədən Rusiya ilə diplomatik əlaqələr yaratmışdı. Şübhəsiz ki, AXC yaşaması olsaydı, bu əlaqələr daha da genişləndirilərdi. İndi Azərbaycan Respublikası da bir müstəqil dövlət kimi öz müstəqilliyini təmin etmək üçün həm ikitərəfli müqavilələr bağlamalıdır, həm də ayrı-ayrı bloklara, ayrı-ayrı qruplara daxil ola bilər.” [2, s.181]

Azərbaycan Cümhuriyyətinin yeritdiyi xarici və daxili siyasət regionda ağır şərtlər altında sərhədlərin qorunması məsələsini əsas tuturdu. Bu problemin ağırlığı onda idi ki, erməni daşnakları Azərbaycana torpaq iddialarıyla dinclik vermirdilər. Bu baxımdan Naxçıvanın, Qarabağın, İrəvanın həm hərbi, həm siyasi müdafiəsi məsuliyyəti Xalq Cümhuriyyətinin hökumət rəhbərlərinin üzərinə düşürdü. Tarixin acı bənzərliyi onda idi ki, Heydər Əliyevin də taleyinə Naxçıvan MR-nın, Qarabağın və ümumilikdə Vətənin müdafiəsi məsuliyyəti yazılmışdı. [11] 1990-cı ildən Naxçıvana MR-na rəhbərlik edən Heydər Əliyev vəzifəsinin ağırlığını dərk etmiş, blokada şəraitində olan muxtar respublikanı müdafiə etmişdi. Naxçıvandan heç bir qarış torpaq da itirilmədi. Sonralar 1999-cu il 4 fevral tarixində “Naxçıvan Muxtar Respublikasının 75 illik yubileyinin qeyd olunması haqqında” fərmanla deyirdi: “1918-ci il mayın 28-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması elan olundu. Rusiya imperiyasının dağılması nəticəsində Qafqazda öz müstəqilliyini əldə etmiş dövlətlər arasında sərhədlərin daqiqləşdirilməsi prosesi getdi. Azərbaycan hökumətinin başçısı Fətəli xan Xoyskinin məşhur məktubunda bildirildi ki, Azərbaycan İrəvan mahalından könüllü surətdə əl çəkir. Azərbaycan hökuməti bu güzəştə getməklə Ermənistanın ölkəmizə qarşı torpaq iddialarından əl çəkəcəyini zənn etdi.” [10]

Cümhuriyyətin tarixini izləyən zaman məkirli erməni siyasətinin yeni yaranmış, şərqdə ilk müstəqil demokratik dövlət olan Azərbaycanın dövlət quruculuğuna necə ləngitdiyinin şahidi olurduq. Ermənistan bölgədə yaranmış mürəkkəb vəziyyətdən faydalanmaq üçün böyük planlar qururdu. Erməni daşnakları ümid edirdilər ki, Osmanlı imperiyasının Van gölü ətrafındakı torpaqlarında Aralıq dənizindən Qara dənizə qədər uzanan “Böyük Ermənistan” dövləti yaradacaq və ya ən azı muxtariyyət ala biləcəklər. Ermənistanın 1920-ci ildə Millətlər Liqasına göndərdiyi məktubda açıq-

aşkar göstərilirdi ki, müttəfiq dövlətlərin Türkiyəyə qarşı döyüş əməliyyatları zamanı ermənilər və onların yaratdıqları könüllü silahlı dəstələr arxa cəbhədə müttəfiqlərə kömək göstərdiklərinə görə ermənilər məğlub olmuş Osmanlı imperiyasının torpaqlarında müstəqil dövlət yaratmaq haqqını qazanmışlar. Onlar həm Van gölü ətrafında məskunlaşdıqları torpaqlarda, həm də Rusiya-İran və Rusiya-Osmanlı müharibələri nəticəsində köçürüldükləri Azərbaycan torpaqlarında “Böyük Ermənistan” dövləti yaratmaq xülyası ilə yaşayırdılar.

Heydər Əliyev bu məkrli siyasətin tarixini çox yaxşı bilirdi. 90-cı illərin ağır sınaqları yenidən geriyə baxmağa, 1918-1920-ci illərin təcrübəsindən-səhvlərindən və nailiyyətlərindən ibrət almağa vadar etdi. Fərmanla deyirdi: “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 23 aylıq tarixi boyu erməni silahlı quldur dəstələri İrəvan, Naxçıvan və Qarabağ bölgələrində dinc azərbaycanlı əhaliyə əmanət tutur, yerli azərbaycanlıların sayını süni surətdə azaltmaq üçün hər cür vasitəyə əl atırdılar... Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründəki sərhədlər alt-üst edilməyə başlandı. İlk olaraq azəli Azərbaycan torpağı Zəngəzur mahalı Ermənistan SSR-in tərkibinə qatıldı. Əslində isə ermənilərin planları daha geniş idi və onların torpaq iddialarının əsas hədəfi məhz Naxçıvan idi. Onlar Zəngəzurun Ermənistanı ilhaq edilməsini bu yolda atılmış mühüm addım hesab edirdilər. Beləliklə də, Naxçıvanı Azərbaycandan ayıraraq Azərbaycan torpaqlarının – Zəngəzur mahalının Ermənistanı verilməsi Naxçıvanın muxtariyyət məsələsini zəruri etdi.” [10]

Azərbaycanın ilk demokratik respublikası ağır və mürəkkəb şəraitdə fəaliyyət göstərirdi. Bir tərəfdən xarici qüvvələr, böyük dövlətlər Azərbaycanda müstəqil dövlətin yaranması ilə razılaşa bilməyərək cürbəcür vasitələrlə bu dövləti boğmağa çalışırdılar. Digər tərəfdən Rusiyada hakimiyyətə gəlmiş kommunist rejimi keçmiş Rusiya imperiyasının ərazisində öz hakimiyyətinə tətbiiq etmək istəyirdi. Azərbaycan üçün həmişə təhlükəli olan, torpaqlarımıza göz dikən erməni qəsbkarları, daşnaklar bu dövrdə Azərbaycana qarşı öz təcavüzkarlıq hərəkətlərini gücləndirmişdilər. Bununla yanaşı, Azərbaycanın daxili ictimai-siyasi vəziyyəti olduqca gərgin idi. Şübhəsiz ki, belə bir şəraitdə ilk demokratik respublikanın fəaliyyəti böyük çətinliklərlə üzləşirdi. Ulu öndər 1994-cü ildə 27 may tarixində Azərbaycanın İstiqlal bayramına-Respublika gününə həsr olunmuş təntənəli yığıncağında çıxış edərkən demişdi: “Bəzən bu dövrə nəzər salarkən 1918-1920-ci illərdə gedən prosesləri xatırlayırsınız, həmin proseslərin bir-birinə çox bənzədiyini görürsən. O vaxt da bir çox xarici qüvvələr Azərbaycana təzyiqli göstərirdi. O zaman da Ermənistan Azərbaycanın torpaqlarını ələ keçirmək üçün təcavüzə başlamışdı, Azərbaycan xalqı öz torpaqlarını erməni qəsbkarlarından müdafiə edirdi. Həmin dövrdə də Azərbaycanın parçalamaq istəyirdilər.” [12]

İlk gündən silahlı qüvvələrin təşkilinə başlayan Azərbaycan hökuməti 1918-ci il iyunun 26-da qərar qəbul etdi və Müsəlman Korpusu Əlahiddə Azərbaycan Korpusu adlandırıldı. Hazırda həmin gün respublikamızın ümumxalq bayramlarından biri kimi qeyd olunur. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1998-ci il 22 may tarixli fərmanı ilə iyunun 26-sı - Azərbaycan Milli Ordusunun yaranma günü təsis edilmişdir. Fərmana əsasən qeyri-iş günü olmaqla iyunun 26-sı Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələri günü elan olunmuşdur.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranışı və elan olunması çox sivil şəkildə baş vermişdi. Milli Şuranın elan etdiyi “İstiqlaliyyət bəyannaməsi” demokratik prinsipləri özündə cəmləşdirmiş ən parlaq hüquqi sənəd idi. Bu baxımdan cümhuriyyətin dövlət xadimləri daxili və xarici siyasətin prinsiplərini daqiqləşdirmiş, bu prinsiplərin çərçivəsindən çıxmaqamağa çalışmışlar. Bu, qədim dövlətçilik ənənələri olan Azərbaycana yaraşan bir mövqə idi. Demokratik, hüquqi, unitar, suveren dövlət olan müstəqil Azərbaycan Respublikası bu varisiyyəti layiqincə daşıyır. Ulu öndər də “İstiqlaliyyət bəyannaməsi”ni yüksək qiymətləndirmişdi: “Azərbaycan Milli Şurasının qəbul etdiyi tarixi bəyannaməni yeni yaranmış Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin daxili və xarici siyasətinin başlıca prinsiplərini bütün dünyaya bildirdi. Bəyannamədə elan edilmiş prinsiplər - Azərbaycan xalqının öz müqəddəratını müəyyən etmək, insanların hüquq bərabərliyinə hörmət, bütün dövlətlərlə, habelə dərənə xalqlarla dinclik və əmin-amanlıq şəraitində yaşamaq, bir-birinin suverenliyinə və ərazi bütövlüyünə hörmətlə yanaşmaq prinsipləri Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin beynəlxalq nüfuzunu artırtdı. 1920-ci ilin yanvarında Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyi de-fakto tanındı.” [7]

“İstiqlaliyyət bəyannaməsi” adi bir bəyanat deyildi. Onun elan olunması ilə xalqımızın milli azadlığı bütün dünyaya bəyan edildi. Bu XIX əsrdən başlamış mürəkkəb ictimai-siyasi proseslərin

Azərbaycan cəmiyyətində uğurlu nəticəsi idi. Yeni mühitdə formalaşan görkəmli ictimai və siyasi xadimlərimiz əsrin çağırış və tələblərinə layiqincə cavab verməyə qadir oldular. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətini qurdular. 1998-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 80 illik yubileyinə həsr olunmuş təntənəli mərasimə Heydər Əliyev demişdir: "Xalqımızın böyük insanları 1918-ci il may ayının 28-də Tiflisdə Azərbaycanın "İstiqlal bəyannaməsi"ni elan edərək respublikamızın müstəqilliyinin əsasını qoydular, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətini yaratdılar. Məlumdur ki, o vaxt əvvəlcə Milli Şura yaranmışdı və Milli Şuranın qərarı ilə də "İstiqlal bəyannaməsi" elan edilmişdi. Beləliklə, XX əsrin əvvəlində Azərbaycanda xalqımız milli azadlığını bəyan etdi, öz milli dövlətini yaratmağa başladı." [3]

Heydər Əliyevin 1998-ci il 26 mart tarixli fərmanına əsasən martın 31-i Azərbaycanlıların Soyqırımı Günü elan olunmuşdur. Məhz 80 il sonra 1918-ci il müsəlman-azərbaycanlı qırğınlarına siyasi qiymət verməklə dövlət rəhbərliyi həmin qırğınların soyqırımı mahiyyəti daşdığını rəsmiləşdirdi.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin mədəni quruculuq siyasəti də tariximizə iz qoydu. Bakı Dövlət Universiteti cümhuriyyətdən yadigarıdır. 1919-cu ilin sentyabrın 1-də Bakı Dövlət Universitetinin təsis olunması haqqında qəbul edilmiş qanun cümhuriyyətin xalq qarşısında ən ümdə xidməti odu. Tez bir zamanda ölkədə milli kadr çatışmamazlığını həll etməyə say göstərən hökumət başçıları yüzlərlə gəncin təhsil almaq üçün xaricə göndərilməsini təmin etmişdilər. Bu və digər tədbirlər o dövrün tələbi idi. Bu ənənə Heydər Əliyev tərəfindən hakimiyyətinin hər iki dövründə davam etdirilmişdi. 1999-cu ildə Bakı Dövlət Universitetinin 80 illik yubileyi təntənəli şəkildə qeyd olundu. Bir çox böyük elm və dövlət xadimləri yetişdirmiş BDU Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında, elmi potensialının formalaşmasında oynadığı roluna görə fərqlənir. Bu baxımdan BDU-nun rolunu yüksək qiymətləndirən Heydər Əliyevin ünvanladığı təbriklə deyilir: "Azərbaycan xalqının XX əsrin əvvəllərindən başlanmış kütləvi şəkildə maariflənməsi, savadlanması prosesində Bakı Dövlət Universitetinin açılması əlamətdar tarixi bir hadisə olmuşdur. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökumətinin təşəbbüsü ilə Azərbaycanda ilk ali təhsil ocağının yaranması o dövrdə gedən tarixi proseslərdən doğan bir zərurət idi." [13]

Cümhuriyyət 23 ay yaşaya bildi. Çox şərəfli bir tarix yazıldı. Enişli-yoxuşlu dövlətçilik yolunda ağır şərtlər altında qürur tarixi yazıldı. Bu tarix beş min il əvvəldən başlamış dövlətçilik ənənələrimizin, azadlıq mübarizəmizin məntiqi nəticəsi idi. 70 ildən sonra tarixi proseslər eyni nəticəyə gətirib çıxardı. Cümhuriyyətin varisi – müstəqil Azərbaycan Respublikası yarandı. Eyni ağır ictimai-siyasi vəziyyət, eyni düşmən təcavüzü, eyni beynəlxalq durum müstəqilliyimizin bərpasını əngəlləyə bilmədi. Çünki Heydər Əliyev dərin zəkası ilə, uzaqgörən siyasəti ilə, liderlik qabiliyyəti ilə, möhkəm iradəsiylə, xalqın dəstəyi ilə bütün çətinliklərə sinə gərdi və dövlətçiliyimizi qoruyub məhkəmləndirdi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti 23 ay mövcud ola bildisə, onun varisi - müstəqil Azərbaycan Respublikası 20 ildən çoxdur ki, yüksələn xətlə inkişaf edir. Fikirlərimi Heydər Əliyevin Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 80 illik yubiley tədbirindəki son sözləri ilə yekunlaşdırmaq istəyirəm: "Azərbaycan xalqını, Azərbaycanın bütün vətəndaşlarını əmin edirəm ki, biz bundan sonra da Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin sədaqətli varisləri olacağıq, xalqımızın milli azadlığını qoruyacağıq, saxlayacağıq. Biz Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini göz bəbəyimiz kimi qoruyacağıq və günü-gündən möhkəmləndirəcəyik, daha da yüksəklərə qaldıracağıq!" [3]

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası Elmlər Akademiyasında ziyalılarla görüşdə Heydər Əliyevin çıxışı//Bakı şəhəri, 21 sentyabr 1993-cü il//Əliyev Heydər. Müstəqilliyimiz əbədidir. 1-ci kitab.Çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, məruzələr, müraciətlər, fərmanlar/Bakı, Azərneşr, 1997, səh.148
2. Respublika Ali Sovetində gənclərin nümayəndələri ilə görüşdə Heydər Əliyevin çıxışı//Bakı şəhəri,22 sentyabr 1993-cü il//Əliyev Heydər. Müstəqilliyimiz əbədidir. 1-ci kitab.Çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, məruzələr, müraciətlər, fərmanlar/ Bakı, Azərneşr, 1997, səh.164
3. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 80 illik yubileyinə həsr olunmuş təntənəli mərasimə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin nitqi//Respublika sarayı, 28 may 1998-ci il//Əliyev Heydər. Müstəqilliyimiz əbədidir. 15-ci kitab.Çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, məruzələr, müraciətlər, fərmanlar/ Bakı, Azərneşr, 2005, səh.417

4. Azərbaycan Milli Ordusunun yaradılmasının 80 illiyinə həsr olunmuş təntənəli yubiley mərasimində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin nitqi//Bakı şəhəri, 25 iyun 1998-ci il//Əliyev Heydər. Müstəqilliyimiz əbədidir. 16-cı kitab.Çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, məruzələr, müraciətlər, fərmanlar/ Bakı, Azərneşr, 2005, səh.81
5. 31 Mart azərbaycanlıların soyqırımı günü münasibətilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqına müraciəti// Bakı şəhəri, 30 mart 1999-ü il//Əliyev Heydər. Müstəqilliyimiz əbədidir. 19-cu kitab.Çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, məruzələr, müraciətlər, fərmanlar/Bakı, Azərneşr, 2005, səh.385.
6. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Respublika gününə həsr olunmuş təntənəli mərasimə nitqi//Respublika sarayı, 27 may 2000-ci il//prezident kitabxanası/www.preslib.az
7. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin yeni 2001-ci il, yeni əsr və üçüncü minillik münasibətilə Azərbaycan xalqına müraciəti //Bakı şəhəri, 29 dekabr 2000-ci il//Əliyev Heydər. Müstəqilliyimiz əbədidir.31-ci kitab.Çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, məruzələr, müraciətlər, fərmanlar/ Bakı, Azərneşr, 2010, səh.283.
8. Naxçıvan Muxtar Respublikasının 75 illiyinin keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı//Bakı şəhəri, 4 fevral 1999-cu il № 89//Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu 1999
9. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası, I cild/baş red. Y. Mahmudov. Bakı, "Lider nəşriyyat", 2004, 440 s.
10. Əliyev Heydər. Müstəqilliyimiz əbədidir.10-cu kitab. Çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, məruzələr, müraciətlər, fərmanlar/ Bakı, Azərneşr, 1999.
11. Yaqub Mahmudov. Azərbaycan tarixində Heydər Əliyev şəxsiyyəti. Bakı, Təhsil, 2002
12. Prezident kitabxanasının portalı – www.preslib.az
13. Heydər Əliyev irsini araşdırma mərkəzi/Beynəlxalq elektron kitabxana - www.aliyevheritage.org

ISSUES OF THE AZERBAIJAN DEMOCRATIC REPUBLIC'S HISTORY IN HEYDAR ALIYEV LEGACY

Summary

Attitude to the history of the Azerbaijan Democratic Republic has never been unambiguous. During the Soviet period, the history of the Azerbaijan Democratic Republic was distorted, important moments were hidden, the story was falsified. But after the restoration of our independence, historical facts and historical truths were revealed, archival materials were opened. In the 90s of the 20th century, the process of revision of the history of Azerbaijan began. In the course of this process, the extreme exaggerations of historical facts, the ideals of personalities, etc. were the same.

ПРОБЛЕМЫ ИСТОРИИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКИ В НАСЛЕДИИ ГЕЙДАРА АЛИЕВА

Резюме

Отношение к истории Азербайджанской Демократической Республики никогда не было однозначным. В советский период история Азербайджанской Демократической Республики искажалась, важные моменты были скрыты, история была сфальсифицирована. Но после восстановления нашей независимости были раскрыты исторические факты, открылись архивные материалы, раскрыты исторические истины. В 90-е годы XX века начался процесс пересмотра истории Азербайджана. В ходе этого процесса крайние преувеличения исторических фактов, идеалы личностей и т. д. были одинаковыми.